

УДК 37.01

Лодатко Є.О.

ПОЧАТКОВА ШКОЛА ВІД ЗЕМСЬКОЇ РЕФОРМИ ДО СЬОГОДЕННЯ

У статті аналізуються цільові орієнтири початкової школи від Земської реформи 1864 р. до наших днів. Відзначається, що початкова школа традиційно розглядалася державою як інститут для ефективного вирішення ідеологічних завдань і привертається увага до спрямованості сучасної початкової школи у площину культуровідповідності цінностей, варіативності і відкритості, забезпечення умов для морально-морального, інтелектуального, фізичного, художньо-естетичного, трудового виховання та розвитку молодших школярів в умовах інформаційно прогресуючого суспільства.

Ключові слова: виховання молодших школярів, дитячі політичні організації, початкова школа, суспільно значущі цінності, соціокультурна основа навчання, вчитель початкової школи, цільові орієнтири школи.

Постановка проблеми. Початкова школа як соціальний інститут почала активно формуватися, по суті, після Земської реформи 1864 р., яка відкрила можливість земським зборам і місцевим органам самоврядування займатися будівництвом і утриманням шкіл, відати наймом вчителів, організацією різних курсів для навчання населення, сприяти розвитку місцевої ініціативи та культури.

Земства, активно опікуючись початковою школою аж до революції, змогли досягти соціально значущих результатів у справі освіти народних мас, доступності освіти, прилучення все більш значного числа сільських і міських дітей до навчання, що дає підстави для окремого осмислення цього феномена в контексті розвитку суспільних відносин.

Виклад основного матеріалу. Відомий дослідник шкільних реформ дореволюційної Росії В. Н. Липник, досліджуючи діяльність земських органів самоврядування з розбудови народної освіти, зазначав, що земства «помітно вплинули на початкову школу, <навіть> не зважаючи на те, що їхня компетенція обмежувалася «переважно в господарському відношенні в межах, законом визначених ... <І хоча> земства мали право утримувати початкову школу за свій рахунок, ... їм було заборонено законом складати навчальні програми, спрямовувати та контролювати навчально-виховний процес ...

<Сільським> ... початковим школам, які відкривався вперше, повітові земства видавали невеликі кошти на їх потреби, губернські земства були більше зосереджені на підготовці вчителів для народних шкіл ... Поступово земства взяли на себе турботу про улаштування сільських шкіл, постачання їх навчальними приладами і оплату вчительської праці. <Не зважаючи на те, що> ... початкова школа значилася державною, царський уряд турботу про її улаштування та витрати на неї поклав на земства» [1, с. 46].

Окрім початкових шкіл, контрольованих Міністерством народної освіти, в постреформенний період активно розвивалися церковно-приходські школи, які повинні були вчити «сільських дітей ... канонам православ'я, християнської моралі, звичаям, думам і почуттям християнським у сучасному житті» [2]. Зрозуміло, ці школи також знаходили підтримку земств, оскільки початкових шкіл в нечисленних населених пунктах не було, а питання залучення дітей та молоді до грамотності та основ знань ставало все більш актуальним.

В останній чверті XIX ст. активізувався розвиток народної освіти в Україні – як в її правобережних, так лівобережних землях, охоплених трьома навчальними округами¹ –

¹ Таких, як і військові округи, створені після Кримської війни (1853–1856 рр.).

Київським², Одеським³ та Харківським⁴. У них до кінця 1890-х рр. налічувалося 16 818 шкіл різного підпорядкування, з яких близько 5 500 відносилися до міністерства народної освіти, 3 200 були земськими, 8 061 – церковно-парафіяльними, а решта – іншими⁵.

Через 15 років кількість початкових шкіл збільшилася більше, ніж на чверть, і (на початок 1915 р.) становила:

Київський навчальний округ	– 11 886 шкіл	815 068 учнів;
Одеський навчальний округ	– 8 423 шкіл	681 540 учнів;
Харківський навчальний округ ⁶	– 1 525 шкіл	145 629 учнів.

Таким чином, на початку першої світової війни в Україні налічувалося 21 834 початкові школи, де навчалися 1 млн. 642 тис. 237 учнів при населенні близько 28 млн. осіб. Інакше кажучи, на кожну 1 000 населення припадало приблизно 58 учнів початкової школи⁷.

Варто відзначити, що розвиток мережі початкових шкіл в постреформенний період пов'язаний не тільки з потребами у забезпеченні початкової грамотності (навчити дітей читати, писати і рахувати), а й серйозною ідеологічною роллю, яка покладається на початкову школу. Дитина початкового шкільного віку найбільш сприйнятлива до всього, що говорить і робить учитель, авторитет якого є незаперечним і, як правило, перевершує батьківський. Тому вирішення ідеологічних завдань найбільш продуктивно починати саме в молодшій школі, щоб впроваджені у свідомість дітей ідеї протягом кількох років ставали невіддільними від особистості кожного учня, виховання якого далі можна було б продовжувати в душі, необхідному державі.

Це розуміли всі чиновники, причетні до ідеологічного виховання підростаючого покоління, про що свідчить увага, яка приділялася початковій освіті не тільки Міністерством народної освіти, а й Святійшим Синодом, обер-прокурор якого К. П. Побєдоносцев в лютому 1881 р. зазначав, що «церковно-парафіяльні школи згідно з умовами існуючого в них навчання та нагляду подають найбільші гарантії для правильного і благонадійного в церковному дусі навчання, ніж інші види народних шкіл, а тому заслуговують з боку уряду підтримки та заохочення» [2].

Чверть століття потому Н. К. Крупська, отримавши в Наркоматі освіти скромний портфель начальника позашкільного відділу⁸, а з 1920 р. очоливши Главполітпросвіт⁹, у першу чергу звернула пильну увагу на початкову школу. Ліквідація класно-урочної системи та предметності в організації навчання, скасування відміток, припинення фінансування шкіл та забезпечення їх навчальною й методичною літературою (при забороні використовувати видання «царських часів»), затіяні не без участі Н. К. Крупської та спрямовані на «звільнення школи» від дореволюційної ідеології і старих вчительських кадрів, «підняли» справу народної освіти на висоту, омріяну Леніним.

У 1923 р. І. І. Ходоровський – заступник Наркома освіти – змушений був публічно визнати: «справа народної освіти зайшла ... в глухий кут ... внаслідок нашої убогості: учителю ми не платили, шкільних приміщень не опалювали і не ремонтували, ... освітян,

² Київський навчальний округ був створений у 1832 р і включав Київську, Подільську, Волинську і Чернігівську губернії, до яких пізніше додалися також Полтавська (1839) і Холмська (1912) губернії.

³ Одеський навчальний округ був заснований одночасно з Київським і об'єднував Бессарабську, Катеринославську, Таврійську та Херсонську губернії.

⁴ Харківський навчальний округ був створений у 1803 р серед перших шести навчальних округів Російської імперії. У різні періоди до його складу входили Астраханська, Волинська, Київська, Подільська та ін. губернії. У 1913 р округ об'єднував Воронежську, Курзьку, Пензенську, Тамбовську, Харківську губернії і Область Війська Донського.

⁵ Серед усіх початкових шкіл, які існували в Росії до початку ХХ ст., було лише «1619 міських початкових шкіл <до 10% від тих, що налічувалися в Україні>, які не вмщали понад 400 тисяч дітей і це вимагало збільшення їх мережі принаймні в тричі» [3, с. 27].

⁶ Тут враховані тільки школи Харківської губернії.

⁷ Майже через століття в Україні (у 2012 р) діяло 19700 шкіл, де навчалися приблизно 1 млн. 535 тис. молодших школярів при населенні близько 45 млн. 550 тис. осіб. Тобто, на кожну тисячу осіб населення припадало 33 учня початкової школи.

⁸ Хоча реально мала статус заступника Наркома освіти.

⁹ Головне управління політичної просвіти Народного комісаріату освіти РРФСР.

які перебувають на місцевих бюджетах <забезпечували> ... або 5–7 руб. на місяць з коштів виконкомів, або 5–6 пудами жита за рахунок селянського населення. Це давало можливість працівникові освіти не вмерти з голоду. І тільки. А далі – він залишався таким же роздягненим і роззутим, яким був раніше, у такому ж нетопленому приміщенні, як і раніше, без свічки чи гасу, без книги й підручника. Все це, звичайно, краще, ніж те, що було колись» [4, с. 68].

Незважаючи на таке, відверто зневажливе ставлення нової «народної» влади до справи навчання підростаючого покоління, Наркомат освіти вважав, «що по-справжньому сільський вчитель має бути агітпропом в селі, що ніякий осередок, ніякий інший орган не може виконувати завдання агітації і пропаганди так, як сільський учитель, якщо дати йому ідеологічне знаряддя, по-перше, і створити основні матеріальні умови, по-друге» [5, с. 77]. Втілюючи в життя задачу тотальної ідеологізації освіти, Н. К. Крупська разом з одіозним П. І. Лебедевим-Полянським, – завідувачем ЛІТВ¹⁰, перейнялася станом виховання у початковій школі настільки, що повз неї не пройшли навіть казки Корнія Чуковського: у 1925 р. були заборонені до друку «Муха-Цокотуха» і «Крокодил», а інші були оголошені «беззмістовними й такими, що мають подвійне дно».

Пізніше в головній партійній газеті «Правда» Н. К. Крупська опублікувала тенденційну статтю «О «Крокодиле» Чуковського», обурюючись тим, що у казці «крокодил цілує ноги царю-гіпопотаму», «перед царем він відкриває свою душу», а «звірі під впливом пожирателя дітей, міщанина-крокодила, що курить сигари і гуляє по Невському <проспекту>, йдуть визволяти своїх братів-звірів, які знемагають у клітках» і «всі перед ними розбігаються в страху, але звірів перемагає герой Ваня Васильчиков», який звільняє взятую в заручниці Лялю і взамін «дає свободу звірам».

Резюмуючи свої претензії до казок, Н. К. Крупська запитувала: «Що вся ця нісенітниця позначає? Який політичний сенс вона має?». І щоб поставлені запитання не здавалися безневинними, Крупська підсовує читачеві надумані ідеологічні жахи: «Якийсь <сенс вона> явно має. Але він так дбайливо замаскований, що вгадати його доволі важкувато. Чи це простий набір слів? Однак набір слів не настільки вже безневинний. Герой, що дарує свободу народу, щоб викупити Лялю, – це такий буржуазний мазок, який безслідно не пройде для дитини. Привчати дитину базікати всяку нісенітницю, читати всякі дурниці, мабуть і прийнято в буржуазних сім'ях, але це нічого спільного не має з *тим вихованням, яке ми хочемо дати нашому підростаючому поколінню*, – курсив мій, С. Л. Така балаканина – неповага до дитині. Спочатку його спокушають пряником – веселими, безневинними римами і комічними образами, а попутно дають ковтати якусь муть, що не пройде безслідно для нього» [6].

До сказаного слід додати, що Н. К. Крупська була одним з ініціаторів створення політичних організацій дітей та підлітків.

Після прийняття II Всеросійською конференцією РКСМ постанови «Про дитячий рух» (19 травня 1922 р.) комісія за участю Н. К. Крупської розробила «Закони юних піонерів» – основні правила життя і діяльності піонера. У 1923 р піонерський рух увійшов в об'єднавчий процес, був оформлений як організація, що отримала ім'я Леніна. У цьому ж році за пропозицією Н. К. Крупської при піонерських загонах стали створюватися групи з учнів початкових класів, що отримали назву «жовтенят» і готувалися стати піонерами. *Метою дитячих політичних організацій (рухів) було проголошено ідейне формування особистості дитини, виховання відданості справі комунізму, любові до радянської батьківщини, вождів комуністичної партії, інтернаціоналізм*¹¹.

Аналізуючи особливості шкільних реформ в Карелії у 20–30-і роки, С. М. Філімончик вказує на *ряд умов і явищ загального характеру*, в яких головна роль відводилася ідейному формуванню особистості школяра. Авторка дослідження [7] цілком слушно зазначає, що

¹⁰ Літературно-видавничий відділ Наркомосвіти.

¹¹ З середини 20-х років діяльність дитячих організацій (рухів) стала контролюватися комсомолом і партією і цей процес тривав аж до падіння комуністичного режиму.

«держава розглядала школу як провідника комуністичної ідеології, вихователя активних учасників соціалістичного будівництва». Від шкіл вимагалось, щоб вони «... регулярно брали участь у перевиборних кампаніях Рад. На виборчих дільницях діти організовували концерти, літературні вечори. <Школи мали брати участь> у поширенні позик індустріалізації, пропаганді роботи ошадкас і навіть у зборі підписів під вимогами ... до Нанкінського уряду Китаю». Партійно-державні органи «вітали участь дітей у здійсненні функцій, покладених на органи правопорядку: охороні колгоспного майна, затримання злодіїв і розкрадачів ...» [7, С. 177] тощо. У цьому контексті показовим стає образ піонера-героя Павлика Морозова, виплеканий радянською пропагандою як зразок відданості комуністичній ідеї і особисто товаришу Сталіну.

У цей період (як і в наступні десятиліття) масового поширення набуло вибивання «зі школярів <батьківських> грошей ... на користь безпритульних, ... на допомогу громадським організаціям, ... на користь постраждалих азовських рибалок та ін. ...

У школах організовувалися осередки юних безбожників, у шкільних бібліотеках нарощувалася кількість антирелігійних брошур. У дні церковних свят ставилися антирелігійні спектаклі, доповіді. Навіть у початкових школах влаштовувалися збори, на яких виносилися резолюції про закриття церков» [7, С. 177].

Для підсилення ідеологічного впливу на школярів Главсоцвих¹², ЛІТВ, Главполітпросвіт, Агітпроп¹³, Культпроп¹⁴ активно долучились до міфологізації політичних діячів і подій тодішнього життя. В результаті титанічних зусиль цих структур були створені й розтиражовані численні казки про життя Леніна, піонерів-героїв, які розчулювали соціальною зрілістю і політичною далекоглядністю дитячих персонажів. Протягом наступних десятиліть радянською пропагандою ці казки постійно доповнювалися новими, поети і композитори складали для дітей опуси про партію та її вождів, художники справно зображували старанних і організованих жовтенят і піонерів, які «всім хлопцям приклад».

Найважливіше завдання, поставлене Н. К. Крупською на початку 20-х рр. з ін'єктування дитячої свідомості комуністичними ідеологемами неухильно і старанно виконувалася в системі шкільної освіти впродовж багатьох десятиліть під невпинною увагою партійних «смотрящих» різного рівня. Партія Леніна-Сталіна-Хрущова-Брежнєва вимагала від майбутніх будівників комунізму непохитної віри в істинність комуністичних ідей, благодать радянського способу життя і близькість комуністичного едему, де відсутні товарно-грошові відносини, а діє принцип «від кожного за здібностями, кожному за потребами».

Спадень комуністичної епохи наприкінці ХХ ст. став для початкової школи (як і системи освіти взагалі) серйозним потрясінням, оскільки спричинив у педагогічному середовищі стан розгубленості й невизначеності. Прокомуністична складова виховання офіційно була скасована, але у свідомості вчителів і методистів, що продовжували працювати, вона залишалася ще довгий час, періодично проявляючись у ностальгії за колишнім життям. Зі шкільних бібліотеках нікуди не зникла дитяча література зі зворушливими розповідями про чесність маленького Володі Ульянова та інших міфічних персонажів, оповідками про хоробрих піонерів і розумних жовтенят, які стоять на сторожі комуністичних інтересів, турботи комуністичної партії про благо трудящих в усьому світі. Для вчителів ще довгий час продовжувала залишатися єдино доступною література з комуністичного виховання школярів, формуванню у них діалектико-матеріалістичного світогляду, атеїстичних уявлень та інший ідеологічний мотлох, що залишився від комуністів.

У ХХІ сторіччя початкова школа увійшла в очікуванні оновлення ціннісних орієнтирів і освітніх стандартів, що намітилася внаслідок євроінтеграційних та соціокультурних процесів у соціумі.

¹² Головне управління соціального виховання і політехнічної освіти Наркомосвіти РРФСР.

¹³ Агітаційно-пропагандистський відділ ЦК РКП(б)–ВКП(б).

¹⁴ Відділ культури і пропаганди при партійних і радянських органах в 20–30 рр. в СРСР.

Слід зауважити, що ціннісні орієнтири початкової школи в різні часи її існування відрізнялися настільки, наскільки відрізнялися суспільно значущі цінності в морально-етичній, ідеологічній та професійній сферах, інтелектуальній та фізичній діяльності в контексті соціальних і економічних завдань, вирішенням яких займалася держава. Зрозуміло, це стосувалося як змісту навчання і виховання молодшого школяра, так і пріоритетних цілей і досяжних результатів.

Так, згідно «Положення про початкові народні училища» 1864 р. такі навчальні заклади¹⁵ відкривалися з метою «утвердження в народі релігійних і моральних понять та розповсюдження початкових корисних знань». Предметами навчального курсу початкових народних училищ були: *закон божий* (короткий катехізис і священна історія); *читання* по книгах цивільного та церковного друку; *правопис*; перші чотири дії *арифметики*, і *церковний спів* там, де викладання його буде можливо.

У післяреволюційний період пріоритетними завданнями початкової школи вважалися «вивчення та пізнання природи, праці і суспільства»¹⁶, а також набуття «формальних знань і навичок, які мають бути отримані у школі учнями (*правопис, рахування, розвиток мови тощо*)» [8, с. 57]. Важливе місце посідала соціалізація дитини, виховання самостійної, ініціативної особистості в душі «марксистської педагогіки» [9].

У 1930-і рр. одним з пріоритетних стає завдання забезпечення початковою школою рівня засвоєння учнями знань і умінь, достатнього для успішного *продовження навчання* на наступному ступені. Необхідність поліпшення якості загальноосвітньої підготовки була викликана потребою у забезпеченні промисловості кваліфікованими кадрами, які навчилися професії та здатні продуктивно вирішувати складні виробничі завдання і забезпечувати високу продуктивність праці в умовах індустріалізації країни.

У післявоєнний період перед радянською системою народної освіти постали нові завдання: у найкоротший термін подолати наслідки війни – відновити школи, забезпечити їх кадрами, привести у відповідність вимогам часу зміст навчання. Крім того «швидкий соціальний і науково-технічний прогрес пред'являв підвищені вимоги до культурного і загальноосвітнього рівня молоді, що вливалася у народне господарство», вдосконалення змісту і методів навчання [10]. Завдання забезпечення початковою школою рівня засвоєння учнями знань і умінь, достатніх для *успішного продовження навчання* на наступному ступені не втратила актуальності.

Два післявоєнних десятиліття у житті країни ознаменувалися низкою науково-технічних досягнень¹⁷, які поставили на порядок денний питання реформування системи середньої освіти, оскільки суттєво зросли потреби у фахівцях високої кваліфікації з гарною фізико-математичною базою. Підготовка таких фахівців вимагала від випускників середньої школи високого рівня математичних та фізичних знань, розвинутого мислення, сформованих умінь вирішувати завдання, чого на належному рівні тодішня школа забезпечувати вже не могла.

Розпочата в середині 60-х років і триваюча протягом десятиліття *реформа змісту* середньої освіти, стосувалася оновлення програм і підручників з урахуванням «*досягнень науки, культури, економіки і соціального прогресу*», вдосконалення навчальних планів шкіл у частині зміни співвідношення гуманітарного та природничо-математичних циклів дисциплін. Однак при цьому найважливішим (якщо не основним!) проголошувалося завдання «*формування у молодого покоління марксистсько-ленінського світогляду, виховання учнів у душі високої комуністичної моральності, радянського патріотизму і*

¹⁵ Початкові народні училища згодом були перейменовані в початкові школи (школи I ступеня).

¹⁶ *Природа і людина*: 1) Пори року. 2) Повітря, вода, ґрунт. Оточуючі людину культурні рослини і тварини та догляд за ними. 3) Елементарні спостереження (відомості) з фізики та хімії. Природа місцевого краю. Життя людського тіла. 4) Географія Росії та інших країн. Життя людського тіла.

Праця: 1) Безпосередньо оточуюче трудове життя сім'ї сільської і міської. 2) Трудове життя села чи міського кварталу, де живе дитина. 3) Господарство місцевого краю. 4) Державне господарство РРФСР та інших країн.

Суспільство: 1) Сім'я і школа. 2) Громадські установи села і міста. 3) Губернські (обласні) громадські установи. 4) Картини минулого своєї країни. 5) Державний лад Росії та інших країн. Картинки минулого людства.

¹⁷ До таких досягнень, у першу чергу, відносяться: розробка та випробування ядерної зброї (1949); побудова та введення в експлуатацію електронних обчислювальних машин (1950 і пізніше); створення і запуск штучного супутника Землі (1957); створення управляючих машин в системах управління реального часу (1955) та ін.

соціалістичного інтернаціоналізму» [10], що повною мірою стосувалося і початкової ланки загальноосвітньої школи.

Завдання, поставлені перед початковою школою реформою освіти 60-70-х років, залишалися актуальними аж до останнього десятиліття ХХ ст., незважаючи на окремі корективи змісту навчання, пов'язані з переглядом вимог до знань і вмінь учнів. Розпад країни рад у 1991 р. і розпочаті услід за цим соціокультурні трансформації в суспільстві стимулювали кардинальні зміни як в освітньому цілепокладанні, так і в ціннісній орієнтації школи взагалі.

Школа, в тому числі і початкова, отримала можливість усунути від псування юних душ марксистсько-ленінським світоглядом, комуністичною моральністю, радянським патріотизмом та соціалістичним інтернаціоналізмом і замість цього звернутися до одвічних загальнолюдських цінностей – духовних, моральних, інтелектуальних, фізичних – як соціокультурних орієнтирів вільного суспільства. Незважаючи на те, що для позбавлення від комуністичної ідеології перешкоди були усунені, знадобився досить тривалий час для усвідомлення вчителями та освітянами-керівниками того факту, що початкова школа (як і школа взагалі) є соціальним, а не партійним інститутом і серед її завдань пріоритетне місце повинно відводитися навчання, виховання і розвитку, базованим на стандартизованому змісті навчання.

Перехід до чотирирічного терміну навчання в молодшій ланці школи фактично не вніс змін до цільових і ціннісних орієнтацій початкового навчання, але інтенсифікація полікультурних процесів у суспільстві та його інформаційний розвиток актуалізували завдання соціалізації школярів, їх долучення до інформаційної культури, опанування ними «ключовими компетенціями, що передбачають особистісно-соціальний та інтелектуальний розвиток, формуються на міжпредметній основі та є інтегрованим результатом предметних і міжпредметних компетенцій» [11].

Якщо говорити про сучасну початкову школу в цілому, то слід відзначити її спрямованість у площину культуровідповідних цінностей, особистісного розвитку, варіативності і відкритості. Такі цільові орієнтири відкривають можливість для концептуального переосмислення базових компонентів, від яких залежить якість і дієвість цілей, змісту, методів, форм навчання і виховання, системи контролю та оцінювання результатів, які мають досягатися. Принципово важливим також є забезпечення умов для морального-духовного, інтелектуального, фізичного, художньо-естетичного, трудового виховання і розвитку молодших школярів в умовах інформаційно прогресуючого суспільства.

Як зазначається у чинному стандарті початкової освіти, «зміст початкової загальної освіти ... ґрунтується на загальнолюдських цінностях та принципах науковості, полікультурності, світського характеру освіти, системності, інтегративності, єдності навчання і виховання на засадах гуманізму, демократії, громадянської свідомості, взаємоповаги між націями і народами в інтересах людини, родини, суспільства, держави» [11].

Висновки. Осмислення сутності та виявлення шляхів реалізації цих принципів у початковій школі вимагає формування у вчителя світоглядної основи професійної компетентності (вільної від впливу будь-яких ідеологічних чинників), а також опанування культурною компетентністю як метапредметною, міждисциплінарною, багатовимірною основою його інтелектуального розвитку через освоєння комплексу розумових дій (аналітичних, критичних, комунікативних тощо) та набуття здорового глузду. Вчитель початкової школи має усвідомлювати соціокультурний характер педагогічної діяльності та поліаспектність інформаційного впливу соціуму на учнів, що являється передумовою розвитку його педагогічної культури і тих професійних якостей, які є топічно інваріантними і достатніми для адаптації в перманентно мінливому освітньому середовищі.

Список використаної літератури

1. Липник В. Н. Школьные реформы в России. Характеристика реформ школы в дореволюционной России / Владимир Наумович Липник // Образование. – 2003. – № 5. – С. 43–49.
2. Татаринцов С. Й. Історія педагогіки та народної освіти Донбасу / Сергій Йосипович Татаринцов, Станіслав Аркадьєвич Федотов. – Харків : Мачулін, 2012. – 120 с.

3. Шевелев А. Н. Деятельность органов городского самоуправления в развитии начального образования дореволюционного Петербурга / Александр Николаевич Шевелев // Вестник Оренбургского государственного университета. – 2006. – № 4. – С. 27–32.
4. Год «Новой эры» // Ходоровский И. И. На фронте просвещения : Статьи и речи / Иосиф Исаевич Ходоровский. – М.–Л. : Гос. изд-во, 1926. – С. 67–73.
5. Наши ближайшие задачи в области народного образования (Доклад, прочитанный на Совещании Зав. ОНО Юго-Восточного края 9 августа 1924 г.) // Ходоровский И. И. На фронте просвещения : Статьи и речи / Иосиф Исаевич Ходоровский. – М.–Л. : Гос. изд-во, 1926. – С. 75–87.
6. Крупская Н. К. О «Крокодиле» Чуковского / Н. К. Крупская. – Правда, 1928. – 1 февраля.
7. Филимончик С. Н. Проведение школьных реформ в Карелии в 1920–30-е годы / Светлана Николаевна Филимончик // Известия Волгоградского государственного технического университета. – Вып. № 9(112). – 2013. – Т. 13. – С. 172–178.
8. Основные черты современного состояния народного просвещения в РСФСР // Ходоровский И. И. На фронте просвещения : Статьи и речи / Иосиф Исаевич Ходоровский. – М.–Л. : Гос. изд-во, 1926. – С. 30–67.
9. Пинкевич А. П. Педагогика и марксизм / Альберт Петрович Пинкевич. – М. : Работник просвещения, 1930. – 240 с.
10. СССР. Народное образование : [Электронный ресурс] // Большая советская энциклопедия. – М. : Советская энциклопедия. 1969–1978 // АКАДЕМИК : Словари и энциклопедии на Академике. – Режим доступа : <http://dic.academic.ru/dic.nsf/bse/129062/СССР>.
11. Державний стандарт загальної початкової освіти : [затв. Постановою КМ України від 20.04.2011 р. № 462] // ОСВІТА.UA : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/17911/.

References

1. Lipnik, V. N. (2003). School reform in Russia. Characteristics of school reform in pre-revolutionary Russia. *Education*, 5, 43-49 (in Russ.)
2. Tatarinov, S. J., Fedotov, S. A. (2012). *History of Education and Public Education Donbass*. Kharkov: Machulin (in Ukr.)
3. Shevelev, A. N. (2006). Activities of municipal government in the development of primary education of pre-revolutionary St. Petersburg. *Bulletin of the Orenburg State University*, 4, 27-32 (in Russ.)
4. Year of “New Age” (1926). In Hodorovsky, I. *On the front of education: Articles and Speeches*. Moscow-Leningrad: Gos. Publishing House, 67–73 (in Russ.)
5. Our immediate tasks in the area of public education (1926). (Lecture delivered at the Meeting Head. IT Southeastern edge of the August 9, 1924). In Hodorovsky, I. *On the front of education: Articles and Speeches*. Moscow-Leningrad: Gos. Publishing House, 75–87 (in Russ.)
6. Krupskaya, N. K. “Crocodile” Chukovsky (1928, 1 February). *Pravda*, (in Russ.)
7. Filimonchik S. N. (2013). Holding school reform in Karelia in 1920–30. *Proceedings of Volgograd State Technical University*, Vol. 9 (112), 13, 172–178 (in Russ.)
8. Main features the modern state of public education in the Russian Federation (1926). *Hodorovsky I. On the front of education: Articles and Speeches*. Moscow-Leningrad: Gos. Publishing House, 30–67 (in Russ.)
9. Pinkevich, A. P. (1930) *Psychology and Marxism*. Moscow: Worker Education (in Ukr.)
10. THE USSR. Education (1969–1978). *The Great Soviet Encyclopedia*. Retrieved from <http://dic.academic.ru/dic.nsf/bse/129062/СССР> (in Russ.)
11. Cabinet of Ministers of Ukraine (2011) *The state standard universal primary education* (Law of Ukraine). Retrieved from http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/17911/ (in Ukr.)

Надійшла до редакції 30.09.2015.
Прийнята до публікації 07.10.2015.

Abstract. Lodatko Eugen. Primary school from zemskai reform to our days.

Introduction. Analyzes the targets reference of the elementary school from Zemskai reform of 1864 to the present-day. Highlights that the elementary school has been traditionally viewed by the state as an institution for the effective solution of the ideological tasks, as the ideas being introduced to the children of the early school age for some years become inseparable from the personality of each pupil, therefore the further education could be continued in the way, which was useful for the state.

Purpose. Research of features development primary education after the Zemskai reform of 1864.

Methods. Critical analysis of historical documents and the results of earlier studies in the context of socio-cultural processes of the late 19th – early 20th century.

Results. Based on the publications of the People's Commissariat of Education of the 20^s, it is shown the achievements of the Soviet authorities in the development of primary school, including the role of N. K. Krupskaya in influencing the children's consciousness with communist ideas until the sunset of the era of communism building.

Originality. Attention is drawn also to the today's tendency to direct the elementary school in the plane of cultural congruous values, variability and openness, providing conditions for the moral, intellectual, physical, artistic and aesthetic, labor education and development of younger pupils in the environment of informational progress.

Conclusions. It is highlighted that these targets reference give an opportunity to rethink the concept of basic components that determine the quality and effectiveness of the objectives, contents, methods and forms of education and training, control and evaluation of the achieved results.

Keywords: *education of younger pupils, children political organizations, primary school, social values, socio-cultural basis of education, elementary school teacher, school targets reference.*